

5 VARIANTY JAZYKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

I v této části najdete nejdříve český text, poté paralelní německý text. Český text Vám přiblíží téma dané části, německý text Vám umožní porozumět odborným pojmům. Pátá kapitola se bude zabývat různými variantami jazyka,

CÍLE KAPITOLY

popsat Němce jako národnostní skupinu, stručně vysvětlit, jak se německý jazyk vyvinul z jazyka indogermánského a jaké je dělení germánských jazyků, porozumět hlavním odborným pojmům

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

idiolekt, sociolekt, sociolingvistika, varianty, spisovný a hovorový jazyk, slang, profesní jazyk

Hochsprache, Schriftsprache, Jugendsprache, Berufssprache, Umgangssprache

Říká se, že *když dva dělají totéž, není to nikdy totéž*. To stejné je možné říct i v jiné souvislosti: *když dva říkají totéž, není to totéž*. aneb: *das gleiche ist nicht dasselbe*. Lidé se liší věkem, pohlavím, vzděláním, původem, místem kde bydlí, kde pracují, apod.

5.1 Když dva dělají totéž ...

Každý jednotlivec tedy užívá různé varianty jazyka, a dokonce často hned několika takových variant. Může je používat buď střídavě (s ohledem na situaci), nebo je kombinovat. Souhrn všech jazykových prostředků jednotlivce pak tvoří tzv. *idiolekt*, tj. útvar individuálního charakteru.

Každá společnost se člení na různé sociální vrstvy a skupiny a často je pro ně charakteristická i určitá varianta národního jazyka. Tyto varianty, které odpovídají sociálnímu rozvrstvení obyvatelstva, se souhrnně nazývají *sociolekty* (Černý 2008, 395).

SOCIOLEKTY

Sociolekty jsou útvary národního jazyka (*jazykové variety*) s podobnou sociální distribucí (Bachmannová 2002, 519). Jsou to varianty, které odpovídají sociálnímu rozvrstvení obyvatel. Mezi nejčastější patří *slang* či *žargon* (angl. a fr. termín pro označení téhož), česky se říká *hantýrka* tj. mluva určitých sociálních vrstev obyvatelstva, např. studentů nebo některých povolání, tedy *profesní mluva*). Slang nemusí mít vlastní gramatiku a může se tedy od spisovného jazyka lišit pouze slovní zásobou, nebo může být zcela autonomní (vlastní slovní zásoba i gramatika), jako např. pařížský argot, tj. jazyk lidí vyřazených ze společnosti, který zároveň plní funkci utajení obsahu před nepovolanými. Mezi sociální varianty může patřit i řeč zvláštních etnických celků, např. černošská varianta americké angličtiny. (Černý 2008, 395)

Sociolekty jsou charakterizovány:

- věkem (mezigenerační jazykové rozdíly),
- pohlavím (např. odlišný výběr slovní zásoby u mužů a žen),
- etnickou příslušností (viz černošská varianta americké angličtiny),
- sociálně-ekonomickým postavením,
- vzděláním

(Černý 2008, 396).

autonomní, má tedy vlastní slovní zásobu i gramatiku. (Černý 2008, 395)

IDIOLEKT

Každý jednatelce užívá často hned několika takových variant. Může je používat buď střídavě (s ohledem na situaci), nebo je kombinovat. Souhrn všech jazykových prostředků jednotlivce pak tvoří tzv. idiolekty, tj. útvar individuálního charakteru. (Černý 2008, 394) Řeč každého jednotlivce je také zpravidla ovlivněna některým z výše uvedených pěti faktorů, které patří mezi tzv. subjektivní stylistické činitele, přičemž i v tomto případě se nejčastěji jedná o kombinaci několika (všech) těchto vlastností: Proto má každý člověk svoji vlastní řeč, která se nazývá idiolekt. (Černý 2008, 395)

V souvislosti se strukturou společnosti a jazykem se v sociolingvistice hovoří také o tzv. stavech a rolích. Status představuje ztotožnění jednotlivce s určitou pozicí, kterou v dané společnosti zastává. Z této pozice pak vyplývají určité role, které by měl zastávat. Názorně ilustruje rozdíl mezi stavech a rolemi příklad špatného syna, který sice má status „syna“, avšak neplní role, které z tohoto statusu vyplývají. Na odlišnosti společenských statutů a rolí jednotlivých mluvčích se poté vážou rozdíly v jejich jazyce (Černý 2008, 395–396).

SOCIOLINGVISTIKA

Sociolingvistika se zajímá o všechny, ve kterých se jedná o závislost jazykových jevů na sociologicky relevantních jevech, jako např. členění společnosti do skupin a tříd. Zkoumá také sociální a biologické faktory, které mají vliv na jazyk jednotlivce, např. věk, pohlaví, etnikum,

sociálně ekonomické postavení a vzdělání. Zabývá se také o sociální varianty jazyka, tzv. sociolekty, jako např. slang nebo profesní jazyk.

Za začátky sociolingvistiky lze považovat Wilhelma von Humboldta, který se zabýval vztahy mezi jazykem, národem a kulturou. Moderní sociolingvistika se zformovala v 50. a 60. letech (Černý 2008, 2016)

SPISOVNÉ JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY

Spisovné jazykové prostředky jsou užívány na celém území našeho státu, plní funkci reprezentativní a užívají se především v prestižních oficiálních komunikátech. Obvykle jimi ztvárňujeme komunikáty mající tzv. vyšší kulturní cíle, tj. knihy, veřejné projevy, oficiální (úřední) dokumenty apod. Spisovná čeština je jediný útvar češtiny, jehož podoba je dána systematickým popisem v kodifikačních příručkách.

HOVOROVÉ JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY

Hovorové jazykové prostředky jsou součástí spisovného jazyka a vyčleňují se v rámci snahy přesněji specifikovat bohaté stylové rozrůznění spisovné češtiny a částečně zohlednit protiklad psanosti a mluvenosti (odtud „hovorová“). Řadíme k nim prostředky, které se používají v méně oficiálních komunikátech (v méně formálních diskusích, při pracovních seminářích, schůzích apod.). Například tvary jako „policisti, kupujou, tehle, můžou, lítat, taky, líp, míň“ nebo výrazy „jako panelák, koukat“ aj.

PROFESNÍ VÝRAZY

Profesní výrazy jsou slova používaná téměř výlučně určitou profesní skupinou. V komunikační sféře dané profesní skupiny plní profesní výrazy funkci odborné terminologie, ale nejsou jako termíny kodifikovány. Profesní výrazy jsou jak spisovné odborné výrazy (např. hutnický a chemický termín eutektikum), tak výrazy stojící mimo spisovný jazyk, např. šupléra („posuvné měřidlo“).

5.2 Existenzformen des Deutschen

Es gibt nicht nur eine deutsche Sprache, es existieren ganz verschiedene Formen. Wenn ein Bayer spricht, klingt das ganz anders, als wenn jemand Plattdeutsch spricht. In der Arbeit sprechen einige Standarddeutsch, zu Hause spricht man vielleicht Umgangssprache oder Dialekt. Die deutsche Sprache ist, wie z.B. auch Tschechisch heterogen, d.h. es gibt viele sogenannte (sog.) Varietäten. Solche Varietäten sind auch z.B. Jugendsprache oder Fachsprachen.

Die deutsche Gegenwartssprache hat einige historisch bedingte Existenzformen:

- 1) die Hoch- oder Schriftsprache
- 2) die Umgangssprache
- 3) die Mundarten

Jede Form stellt einerseits eine eigene Grammatik dar, wodurch sie sich von Sonderzeichen unterscheiden können. Auf der anderen Seite beeinflussen sich die einzelnen Formen gegenseitig.

SOZIOLINGUISTIK

Soziolinguistik untersucht verschiedene gesellschaftliche, kulturelle und politische Einflüsse auf die Sprache. Weiter befasst sich Soziolinguistik mit verschiedenen Sprachschichten und Sprachen von einzelnen Menschengruppen:

Region:	Dialekt (Mundart)
Soziale Schicht:	Schichtensprache
Beruf:	Fachsprache (Berufssprache)
Randgruppe:	Sondersprache
Politische, religiöse Gruppe:	ideologische Sprache
Geschlecht:	Frauen-, Männersprache
Alter:	Jugend, Generationensprache

STANDARDDEUTSCH

Die wichtigste Form der deutschen Gegenwartssprache ist die *Hoch- oder Schriftsprache*. Sie ist in den deutschsprachigen Staaten die Sprache der Literatur und Kultur, der Wissenschaft, des Rundfunks und des Fernsehens, die Amtssprache und Schulsprache, die Sprache des öffentlichen Verkehrs und auch die gepflegte Sprache des privaten Umgangs (die literatursprachliche Alltagssprache). Die Schriftsprache gilt im Grunde als verbindliche Norm für alle Sprachteilnehmer, daher wurde sie auch *Gemeinsprache* oder *Einheitssprache* genannt, oft erscheint auch die Bezeichnung *Standardsprache*. Wenn man über „das Deutsche“ spricht, denkt man eben an diese Varietät.

Historisch ist die Standardvarietät eine regionale Varietät, die eine überregional ausgebreitet wurde. Sie wird synonymisch auch Hochdeutsch genannt, da sie sich in der Region im Norden entwickelt hat. (Prittner 2016, 20)

UMGANGSSPRACHE

Zwischen Standardsprache und Dialekt gibt es keine klare Trennung. In Österreich und in Süddeutschland wird Dialekt relativ viel benutzt. Die Umgangssprache liegt zwischen den beiden Varianten, sie kann stärker als die Standardsprache regionale Varianten enthalten, deswegen wird auch über *Regiolekte* gesprochen. (Prittner 2016, 21)

Viel schwieriger zu definieren und abzugrenzen ist die Umgangssprache, die sich zwischen der Hochsprache und den Mundarten befindet. Man unterscheidet drei Arten von Umgangssprache, die man aber voneinander nicht scharf trennen kann, weil sie ineinander übergehen:

- a) *Kleinlandschaftliche Umgangssprache*: erkennbar ist die starke Bindung an die Mundart, dafür aber wenige Elemente der Hochsprache. Sie wird auch als Halbmundart bezeichnet. Z.B. im Berlinische heißt es *Jans* für *Gans*, oder *Kopp* für *Kopf*.

- b) *Großlandschaftliche Umgangssprache*: umfasst eine große Landschaft, wie z.B. die obersächsische oder die schwäbische Umgangssprache. Der Anteil der mundartigen Bestandteile ist geringer als in der kleinlandschaftlichen Umgangssprache.
- c) *Die Hochdeutsche Umgangssprache*: erfasst das gesamte deutsche Sprachgebiet, unterscheidet sich von der Hochsprache, dass in stärkerem Maße landschaftliche Eigenarten vorhanden sind. Es handelt sich um die gesprochene Form der Hochsprache (wie etwa im Tschechischen *hovorová čeština*).

(Kratochvílová 2006, 22)

Anschließend soll noch der Frage eingegangen werden, welche Varietäten zu einer Sprache gerechnet werden. Diese Frage stellt sich vor allem in Grenzgebieten wie an der deutsch-holländischen Grenze, da die niederdeutschen Dialekte dem Niederländischen ähnlicher sind, als etwa dem Bairischen. Unter dem Gesichtspunkt der linguistischen Ähnlichkeit ließen sich eher das Niederdeutsche und Niederländische zu einer Sprache zusammenfassen als das Niederdeutsche und andere deutsche Dialekte. Eine entscheidende Rolle spielt in diesem Zusammenhang, dass sich die Sprecher/innen jeweils an einem unterschiedlichen Standard orientieren, niederdeutsche Sprecher/innen am Standarddeutsch, niederdeutsche Sprecher/innen dagegen am Standardniederländischen, die jeweils auch in den Schulen gelehrt werden und in den Medien vorherrschen. Die Grenzziehung zwischen dem deutschen und dem niederländischen Sprachraum orientiert sich also eher an einer politischen als einer linguistisch motivierten Grenzen.

(Pittner 2016, 22)

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypište si důležité odborné pojmy a vytvořte si z nich česko-německý slovníček. Zamyslete se nad cíli kapitoly. Poznámky vložte do portfolia.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V každodenním životě se setkáváme s různými variantami jazyka. Používáme hovorový i spisovný jazyk, také jazyk profesní nebo jazyk mládeže. O tom jak a kdy se která varianta používá, byla tato kapitola.
